

نقش ایران در گسترش روابط جمهوری آذربایجان و اسرائیل

الهه کولایی*
حبیب رضازاده**

چکیده

اسرائیل و جمهوری آذربایجان کشورهایی فاصله جغرافیایی زیادی از یکدیگر دارند و دارای تفاوت‌های بسیار از نظر دینی، زبانی، فرهنگی هستند، اما با یکدیگر روابط بسیار نزدیک و گسترده‌ای در زمینه‌های مختلف به‌ویژه امنیتی - سیاسی دارند. برای فهم چرایی رابطه نزدیک و گسترده این دو کشور، در کنار توجه به منافع مشترکی که این دو کشور از رابطه با یکدیگر بهره‌مند می‌شوند؛ باید به عاملی خارجی، مانند احساس تهدید این دو کشور از جمهوری اسلامی ایران دارند، توجه کرد. در واقع

* استاد گروه مطالعات منطقه‌ای دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران و نویسنده مسئول (ekolae@ut.ac.ir).

** دانش‌آموخته کارشناسی ارشد علوم سیاسی دانشگاه تهران، پژوهشگر مرکز مطالعات و تحقیقات اجتماعی ایران مهر.

تاریخ دریافت: 1392/5/20
تاریخ پذیرش: 1392/9/3
فصلنامه پژوهش‌های روابط بین‌الملل، دوره نخست، شماره دهم، زمستان 1392، صص 37-9.

اسرائیل و جمهوری آذربایجان، ایران را تهدیدی برای امنیت خود می‌دانند. ادراک این تهدید مشترک، آنها را به ایجاد روابط گسترده نظامی - امنیتی و سیاسی - اقتصادی با یکدیگر پیش رانده است. پرسش اصلی این نوشتار درباره چرایی گسترش روابط میان این دو کشور است که فاصله جغرافیایی و تفاوت‌های فرهنگی، دینی و زبانی در میان آنها بسیار برجسته است. نویسندگان برای پاسخ به این پرسش از نظریه واقع‌گرایی تدافعی بهره می‌جویند و بر این باورند که جمهوری آذربایجان و اسرائیل بر اساس درک خود از اشتراک منافع و احساس تهدید مشترک از سوی جمهوری اسلامی ایران، برای ایجاد موازنه در برابر آن، روابط خود را گسترش داده‌اند.

واژه‌های کلیدی: برنامه‌ریزی آموزشی، ارزیابی درونی، کیفیت آموزش و پژوهش.

مقدمه

اسرائیل از ابتدای تأسیس تاکنون به دلیل اختلاف‌های زیاد با همسایه‌های عرب خود (که تاکنون به چندین جنگ با آنان منجر شده است)، پیرو نظریه بن‌گوریون - اولین رئیس‌جمهور اسرائیل - برای برقراری روابط با کشورهای غیرعرب در غرب آسیا تلاش کرده است. رخداد انقلاب اسلامی در ایران، ضدیت آشکار آن با اسرائیل، نظر امام خمینی که اسرائیل را به غده‌ای سرطانی تشبیه کردند و خواستار حذف آن شدند، همچنین فعالیت‌های هسته‌ای ایران که از سوی غرب و به‌ویژه آمریکا و اسرائیل تهدیدی علیه صلح و امنیت جهانی و علیه اسرائیل برآورد شده است، سبب شکل گرفتن اقدام‌هایی جهت رویارویی با ایران، از سوی اسرائیل شد. سیاست تضاد با اسرائیل در جمهوری اسلامی ادامه یافت و در دوره دولت‌های نهم و دهم شدت پیدا کرد، به‌گونه‌ای که رئیس‌جمهور ایران محمود احمدی‌نژاد نیز آن را رژیم نژادپرست معرفی کرد (دیپلماسی ایرانی، 1388) و از تحقق دنیای بدون اسرائیل سخن گفت (پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، 1392).

فروپاشی اتحاد شوروی، فرصت مناسبی در اختیار اسرائیل قرار داد تا ایجاد رابطه با کشورهای استقلال‌یافته از اتحاد شوروی را در دستور کار سیاست خارجی خود قرار دهد. در این میان جمهوری آذربایجان به دلیل همسایگی با ایران و همچنین درگیر بودن در جنگ قره‌باغ با ارمنستان، نیاز به تسلیحات و جلب حمایت آمریکا از راه لابی یهودی و برقراری رابطه با اسرائیل را مورد توجه قرار داد (کولایی و اصولی، 1391: 88). البته باید به دلایل جمهوری آذربایجان نیز در این زمینه توجه داشت، دلایلی مانند هراس از جمهوری اسلامی ایران به دلیل حمایت عملی از ارمنستان در مناقشه قره‌باغ (Valiyev, 2009، بیات، 1383)، سخنان برخی از

مقام‌های ایرانی در مورد بازگرداندن جمهوری آذربایجان به ایران (Nassibu, 2012)، فعالیت‌های دینی ایران در جمهوری آذربایجان (Tayfur & Gymen, 2002 & Murinson, 2010) توسط کمیته امداد امام خمینی و دفتر نمایندگی ولی فقیه در باکو، شبکه‌های تلویزیونی سحر 1 و 2 در جمهوری آذربایجان (Kotecha, 2006 & BBC, 2011/12/11) و البته هراس جمهوری آذربایجان از حمایت دولت ایران از احزاب و جریان‌های اسلامی جمهوری آذربایجان (Goble, 2012 & Azerireport, 2011 & Yunus, 2006)، این کشور را به داشتن روابط نظامی - امنیتی و سیاسی - اقتصادی با اسرائیل علاقه‌مند کرده است. هر دوی این کشورها برای برقراری توازن مقابل ایران به یکدیگر نزدیک شده‌اند. این نوع رابطه را با استفاده از واقع‌گرایی تدافعی به‌خوبی می‌توان تبیین کرد. البته برقراری رابطه با اسرائیل نیز برای جمهوری آذربایجان مزایای بسیاری دارد؛ از جمله دستیابی به تجهیزات و سلاح، جذب سرمایه‌گذاری شرکت‌های اسرائیلی، ایجاد توازن در برابر رابطه ارمنستان و ایران. به همین دلیل جمهوری آذربایجان و اسرائیل بر اساس منافع خود و هراس مشترک از ایران، به گسترش روابط خود توجه کرده‌اند. هدف این مقاله فهم چرایی رابطه نزدیک دو کشور اسرائیل و جمهوری آذربایجان با یکدیگر و ترسیم تصویری است که هر دو کشور از تهدید ایران علیه خود دارند.

بر اساس نظریه واقع‌گرایی تدافعی که در این مقاله استفاده شده است، هر دو کشورها بر اساس منافع خود و احساس تهدید مشترک از سوی ایران نسبت به خود، به ایجاد و گسترش روابط دوجانبه پرداخته‌اند که در ادامه به آن اشاره خواهد شد. پیش از بیان چگونگی توسعه روابط اسرائیل و جمهوری آذربایجان و نقش ایران در توسعه روابط این دو کشور، لازم است به چهارچوب نظری استفاده‌شده در این مقاله اشاره‌ای کوتاه داشته باشیم تا در پرتو اصول و مفروض‌های آن به تبیین چرایی توسعه روابط میان دو کشور و نقش تهدید مشترکی که دو کشور از ایران دارند؛ بپردازیم.

1. چهارچوب نظری

1-1. واقع‌گرایی نوکلاسیک

عنوانی است که گیدئون رز به مجموعه‌ای از آثار در روابط بین‌الملل داده است که در تبیین سیاست خارجی و فراتر از آن در توضیح روابط بین‌الملل از بسیاری از بینش‌های واقع‌گرایی استفاده کرده است (Kitchen, 2010: 117). واقع‌گرایان نوکلاسیک‌ها برخلاف نواقع‌گرایان، تنها به عوامل سطح ساختار نظام توجه نمی‌کنند، بلکه بر آن هستند که برداشت‌های ذهنی و ساختار داخلی دولت‌ها نیز اهمیت دارد. آنها بر سطوح مختلف تحلیل تأکید دارند. واقع‌گرایان نوکلاسیک را می‌توان بر اساس تقسیم‌بندی جک اسنایدر در دو مقوله تهاجمی و تدافعی گنجانند (مشیرزاده، 1385: 129).

1-2. واقع‌گرایان تهاجمی¹

معتقدند که هرج و مرج، دولت‌ها را وادار می‌کند قدرت نسبی خود را بیشینه سازند؛ زیرا امنیت و بقا در درون نظام بین‌الملل هیچ‌گاه قطعی نیست. این هرج و مرج، وضعیتی هابزی است که در آن امنیت کمیاب است و دولت‌ها می‌کوشند با بیشینه‌سازی امتیازهای نسبی خود به آن برسند. در باور واقع‌گرایان تهاجمی، احتمال وقوع جنگ همواره وجود دارد، هیچ‌گاه به میزان آرام‌بخشی تنزل نمی‌کند. تنها قدرت است که می‌تواند از خطر احتمال رخدادن جنگ جلوگیری کند و در صورت رخداد آن، مانع شکست شود (Mearshimer, 2001: 12-16).

1-3. واقع‌گرایان تدافعی

به رابطه میان هرج و مرج و الزامات نظام بین‌الملل از یک سو و رفتار دولت‌ها از سوی دیگر توجه دارند و معتقدند هرج و مرج بین‌المللی معمولاً قابل چاره است؛ یعنی امنیت چندان نایاب نیست و فراوان است؛ در نتیجه دولت‌هایی که آن را درمی‌یابند، رفتاری تهاجمی نخواهند داشت. آنها تنها در شرایطی که احساس کنند تهدیدی علیه‌شان وجود دارد، نسبت به آن واکنش نشان می‌دهند. این واکنش نیز بیشتر تنها در سطح ایجاد موازنه و بازداشتن تهدیدگر است (مشیرزاده، 1385:

1. Offensive Realism

133). از جمله نظریه پردازان واقع گرایی تدافعی جک اسنایدر¹ و استفان والت² هستند. تأکید والت بر اهمیت موازنه تهدید به جای موازنه قدرت است. در واقع به نظر او، تنها صرف قدرت مهم نیست. بر اساس نظر والت، برداشتهای دولت‌ها از یکدیگر مهم است. هرچه دولتی تجاوزکارتر باشد، احتمال اینکه دولت‌های دیگر علیه آن موازنه‌سازی را در پیش گیرند، بیشتر است. او این دیدگاه را مطرح می‌کند که دولت‌ها در برابر هر قدرتی موازنه ایجاد نمی‌کنند، بلکه موازنه در برابر دولت‌هایی صورت می‌گیرد که قدرت آنها از منظر دولت ایجادکننده موازنه، تهدیدکننده باشد. بر این اساس طبق دیدگاه والت، صرف عنصر قدرت سبب ایجاد رفتار توازن‌گرا نمی‌شود و موازنه تهدید³ مفهومی جامع‌تر و باقدرت تبیین‌کنندگی بالاتر برآورد می‌شود. در واقع گرایی تدافعی والت، موازنه دولت‌ها در برابر قدرت‌های تهدیدگر، قاعده اصلی رفتار آنها در سیاست خارجی است. علاوه بر عنصر قدرت، همراه شدن مؤلفه‌های دیگری مانند همسایگی، قابلیت‌های تهاجمی و نیات، در موازنه نقشی اساسی دارند. عوامل فوق متغیرهای مستقلی انگاشته می‌شوند که تغییر در هر یک، دیگر دولت‌ها را به احتمال فراوان به احساس تهدید و اتخاذ اقدام‌های موازنه‌ای می‌کشاند (Walt, 1985: 5-13)؛ پس دولت‌ها در برابر دولت‌هایی که بیشترین تهدید را ایجاد می‌کنند، متحد می‌شوند. در این حالت، دولت یا دولت‌های تهدیدکننده به‌ضرورت در شمار قوی‌ترین دولت‌ها نیستند. منظور او از تهدید صرفاً به میزان قدرت دولت‌ها بستگی ندارد، بلکه برداشتی که دولت‌ها در روابط خود از تهدید دارند، مورد نظر او است. در نظریه موازنه تهدید «توزیع تهدیدها شامل توانایی‌ها، نزدیکی جغرافیایی، قدرت تهاجمی و نیات و مقاصد»، در شکل‌گیری اتحاد اهمیت دارد (Walt, 1988: 281)؛ بنابراین، نظریه موازنه تهدید بر توزیع تهدید در نظامی بین‌المللی (جهانی یا منطقه‌ای) تأکید دارد. بر این اساس، دولت‌هایی که با یک تهدید یا تهدیدهای مشترک روبه‌رو هستند، در برابر آن با هم متحد می‌شوند، پس در مطالعه اتحادهای باید به دنبال دشمنی مشترک گشت (Walt, 1987: 149).

1. Jack Snyder

2. Stephen M. Walt

3. Balance of Threat

اکنون به موضوع اصلی مقاله یعنی نقش ایران در گسترش روابط اسرائیل با جمهوری آذربایجان می‌پردازیم، اما پیش از آن به پیشینه حضور یهودیان در جمهوری آذربایجان و سپس دلایل اهمیت این دو کشور برای یکدیگر اشاره خواهیم داشت.

2. اسرائیل و جمهوری آذربایجان

باکو پایتخت آذربایجان از اواخر قرن نوزدهم یکی از مراکز مورد علاقه یهودیان در امپراتوری روسیه بود (Eleven, 2005). یهودیان در دوره جمهوری مستقل آذربایجان در سال‌های 1918 تا 1921 انجمن‌های فرهنگی، اجتماعی و مدارس خود را در آذربایجان تأسیس کردند (Abilov, 2009: 148). فروپاشی اتحاد شوروی به عنوان یکی از دشمنان استراتژیک اسرائیل، سبب شد این کشور بتواند با آزادی به دنبال اهداف و علایق خود در منطقه حرکت کند. توجه اسرائیل به یهودیان منطقه و تلاش برای ارتقای موقعیت آنان، یکی از اهداف این کشور بوده است (USAK, 2013). علاوه بر این، طرح مدل توسعه اسرائیلی برای جمهوری‌های آسیای مرکزی و قفقاز و بهره‌برداری از ایده «خاورمیانه بزرگ» از سوی کشورهای همسوی با اسرائیل، از دیگر اهدافش در این منطقه بوده است. همسایگی این منطقه با ایران نیز از نظر استراتژیک برای اسرائیل بسیار اهمیت دارد.

برخلاف هویت مذهبی جمهوری آذربایجان، این کشور سنت ضدیهودی در تاریخ خود ندارد (Sloame, 2006) و یهودیان در این کشور در موقعیت‌های مهم سیاسی و اقتصادی حضور دارند. حدود 11000 نفر یهودی در جمهوری آذربایجان زندگی می‌کنند (Ismayilov, 2011) و در زمینه‌های علمی، تخصصی، فرهنگی و هنری نقش و حضور گسترده‌ای دارند (عطایی، 1371: 60-59). موقعیت ژئوپلیتیکی و ژئواکونومیکی جمهوری آذربایجان نیز زمینه‌ای مساعد برای دستیابی به اهداف اسرائیل فراهم می‌آورد. از مهم‌ترین اهداف امنیتی اسرائیل در جمهوری آذربایجان، تلاش برای مقابله با توسعه نفوذ ایران و گسترش اسلام‌خواهی است که جمهوری آذربایجان به دلیل میراث دوران شوروی و شرایط فرهنگی، تاریخی و همسایگی با ایران، شرایط مناسبی برای آن دارد. در واقع اسرائیل به دلیل هراسی که

از ایران دارد، درصدد است با گسترش روابط با جمهوری آذربایجان که این کشور نیز ایران را به عنوان تهدیدی برای خود تصور می‌کند، به ایجاد موازنه در برابر ایران اقدام کند. البته منابع نفت و گاز جمهوری آذربایجان نیز دلیل مهم دیگری است. اسرائیل دومین واردکننده نفت از جمهوری آذربایجان است. اینک روابط دو کشور در چنان سطحی از گسترش قرار دارد که آریه گات¹ دبیر اجرایی کنگره آذربایجانی‌های اسرائیل بیان می‌دارد که «هیچ کشوری در اوراسیا و قفقاز، روابطی نزدیک‌تر و گرم‌تر از آذربایجان با اسرائیل ندارد» (Azembassy, 2012).

2-1. علایق و اهداف اسرائیل در قفقاز و جمهوری آذربایجان

برای درک بهتر روابط اسرائیل با جمهوری آذربایجان باید به اهداف و خواسته‌های اسرائیل در این کشور توجه داشت. ابتدا به اهداف اسرائیل در این منطقه و سپس به روابط آن با جمهوری آذربایجان می‌پردازیم.

2-1-1. دستیابی به ایران و ایجاد نگرانی برای آن

بر اساس باور بسیاری از تحلیل‌گران مسائل قفقاز، اسرائیل برای مقابله با حضور ایران در لبنان، در این منطقه و به‌طور ویژه در آذربایجان حضور پیدا کرده‌است. به دنبال روابط دوستانه بین اسرائیل و جمهوری آذربایجان افرام سنه² وزیر بهداشت وقت اسرائیل گفت که «اسرائیل در توسعه روابط با {جمهوری} آذربایجان منافع استراتژیک دارد و {جمهوری} آذربایجان نیز به همین ترتیب به این رابطه علاقه‌مند است؛ چون این روابط قادر است بنیادگرایی اسلامی برآمده از سوی ایران را ریشه‌کن کند». در اظهار نظر دیگری لول بزانیس³ در موافقت با این دیدگاه می‌افزاید: «علاقه {جمهوری} آذربایجان به اسرائیل یا برعکس، از ترس متقابل آنها از ایران ریشه می‌گیرد. {جمهوری} آذربایجان علاقه‌مند است که با برقراری روابط با اسرائیل از سوی امریکا مورد تحسین و تشویق قرار گیرد» (USAK, 2013). در واقع این سخنان بیانگر برداشت دو کشور از ایران به عنوان تهدید است و چنان‌که واقع‌گرایان تدافعی باور دارند، دولت‌ها در برابر دولت‌هایی که بیشترین تهدید را

1. Arye Gut

2. Efraim sene

3. Lowd Bezanis

ایجاد می‌کند، متحد می‌شوند؛ اسرائیل و جمهوری آذربایجان نیز در برابر احساس تهدیدی که از جانب ایران دارند، با یکدیگر روابط بسیار نزدیکی برقرار ساخته‌اند. در همین زمینه اسرائیل در سال 2003 دومین پایگاه اطلاعاتی خود را با هدف جمع‌آوری اطلاعات از ایران و با نصب دستگاه‌های شنود در جنوب جمهوری آذربایجان آغاز کرد. برخی نیز معتقدند که ممکن است اسرائیل تجهیزات الکترونیکی جاسوسی در نزدیکی مرز ایران و دریای خزر در خاک جمهوری آذربایجان نصب کرده باشد (CRIA, 2009). اسرائیل پایگاه‌های متعددی در جمهوری آذربایجان در اختیار دارد. برخی از این پایگاه‌ها در نزدیکی مرزهای ایران است؛ برای نمونه در پایگاه سیتالکای¹ که در پنجاه کیلومتری شمال باکو واقع شده است - به‌تازگی جزئیات آن از سوی مجله سیاست خارجی افشا شده - اسرائیل در حال نصب سیستم‌های راداری رهگیری موشک‌های بالستیک و هواپیماهای بدون سرنشین است.

پس از وضع تحریم‌های گسترده علیه ایران و افزایش احتمال حمله اسرائیل به ایران، تل‌آویو برای به دست آوردن پایگاه‌هایی در مرزهای شمالی ایران در خاک جمهوری آذربایجان تلاش می‌کند (Frenkel, 2012). بر اساس گزارش روتز آویگدور لیبرمن، وزیر خارجه اسرائیل در 23 آوریل 2012 به مناسبت بیستمین سالگرد برقراری روابط دیپلماتیک با جمهوری آذربایجان به این کشور سفر کرد. وی به خبرنگاران گفت که در دیدار با الهام علی‌اف، رئیس‌جمهوری آذربایجان، درباره روابط دوجانبه و موضوع ایران گفت‌وگو کرده است (Sosinsky-Semikhat, 2012). پس از ورود لیبرمن به باکو، اخباری در مورد گفت‌وگو در مورد استفاده اسرائیل از فرودگاه آذری جمهوری آذربایجان برای حمله احتمالی به ایران گزارش شد. البته الهام علی‌اف این اخبار را تکذیب کرد (Frenkel, 2012). لازم به یادآوری است که وی در حالی این خبر را تکذیب می‌کند که از سوی پایگاه تحلیلی فارین پالیسی آمریکا منتشر شده بود. مجله فارین پالیسی در 28 مارس 2012 در گزارشی به قلم مارک پری، نویسنده و تاریخ‌نگار امریکایی نوشت که اسرائیل این اجازه را یافته که به پایگاه‌های هوایی جمهوری آذربایجان دسترسی پیدا کند (Foreign

1. Sitalcay

Policy, 2012/3/28). همچنین اسناد محرمانه ویکی‌لیکس نیز که آوریل 2011 منتشر شد، آشکار می‌سازد که اسرائیل از خاک این جمهوری، در چهار سال گذشته علیه ایران جاسوسی کرده است (ایراس، 91/3/7). گسترش روابط جمهوری آذربایجان و اسرائیل سبب شده که در اوایل سال 2012 مقام‌های ایران اعلام کنند دولت آذربایجان به عوامل موساد اجازه می‌دهد در طول مرزهای ایران برای جاسوسی و جمع‌آوری اطلاعات اقدام کند (Sosinsky-Semikhat, 2012). مقام‌های ایرانی بارها از روابط دوستانه جمهوری آذربایجان با اسرائیل ابراز نگرانی کرده‌اند و دولت {جمهوری} آذربایجان را به همکاری با جاسوسان و تروریست‌های اسرائیل متهم کرده‌اند. رسانه‌های گروهی ایران از جاسوسی اسرائیل از مسیر آذربایجان خبر می‌دهند (Vira&Erin Fitzgerald&Brandon Fite, 2012: 23).

2-1-2. سرمایه‌گذاری اقتصادی

حجم تجارت جمهوری آذربایجان و اسرائیل تا ژوئیه 2012 بالغ بر 4 میلیارد دلار بوده است. این بالاترین حجم تجارت اسرائیل با یکی از کشورهای پیشین شوروی است (Frenkel, 2012).

2-1-3. ترس از دسترسی دشمنان اسرائیل به سلاح هسته‌ای

هراس از دسترسی دشمنان اسرائیل در خاورمیانه به سلاح‌های هسته‌ای که از راه منطقه قفقاز قابل دستیابی است، از جمله عوامل نگرانی اسرائیل است. در همین ارتباط در 29 اوت 1997 بنیامین نتانیاهو نخست‌وزیر اسرائیل در راه بازگشت خود از دیدار ژاپن و کره جنوبی، توقف کوتاهی در باکو داشت و با حیدر علی‌اف رئیس‌جمهور وقت آذربایجان دیدار کرد. در این دیدار نتانیاهو نگرانی خود را در مورد فروش احتمالی تکنولوژی هسته‌ای به دشمن اصلی کشورش یعنی ایران که مرز زمینی و دریایی طولانی با آذربایجان دارد، تکرار کرد (خبرگزاری ج.ا.ا، 1374).

4-1-2. پیگیری طرح خاورمیانه بزرگ

یکی دیگر از عوامل حضور نظامی اسرائیل در منطقه قفقاز بوده است. همکاری با ترکیه و جمهوری آذربایجان هم باید در این چهارچوب تحلیل شود. در اواخر سال 2002 با بستن پیمان نظامی - امنیتی ترابوزان ترکیه، جمهوری آذربایجان و گرجستان، این تلاش‌ها شدت یافت. هدف این پیمان گسترش اتحاد نظامی ترکیه و اسرائیل با جمهوری آذربایجان و گرجستان در جهت اجرای طرح خاورمیانه بزرگ برای خارج کردن اسرائیل از انزوای منطقه‌ای بوده است (کاظمی، 1381: 22).

2-2. دلایل اهمیت رابطه با اسرائیل برای جمهوری آذربایجان

در برآوردی کلی می‌توان دلایل اهمیت رابطه با اسرائیل را برای جمهوری آذربایجان این‌گونه برشمرد:

1-2-2. دستیابی به حمایت لابی یهود در امریکا و اروپا برای رویارویی با لابی قوی ارامنه

شیمون پرز در مصاحبه با خبرگزاری ترند¹ از حمایت اسرائیل از تمامیت ارضی {جمهوری} آذربایجان سخن گفت: «اسرائیل به طور کامل از تمامیت ارضی {جمهوری} آذربایجان حمایت می‌کند» (Trend News, 2009). حمایت لابی یهود سبب شد جمهوری آذربایجان دوباره مشمول قانون 907 گنگره امریکا شود (Nachmani, 1998: 22). بر اساس قانون 907 که در 24 اکتبر 1992 در گنگره امریکا به تصویب رسید، کشورهای تازه‌استقلال‌یافته از شوروی، مورد حمایت‌های مالی، تکنولوژیکی و سایر اشکال حمایت‌ها، برای گذار به یک جامعه آزاد و بازار آزاد، قرار گرفتند، اما با فشار لابی ارامنه، جمهوری آذربایجان از شمول این کمک‌ها حذف شد (Ibrahimov, 1994: 56).

2-2-2. دستیابی به سلاح و تجهیزات نظامی اسرائیل برای رویارویی با ارمنستان

{جمهوری} آذربایجان سومین کشور مسلمان پس از ترکیه و مصر است که روابط استراتژیک و اقتصادی با اسرائیل دارد (Abilov, 2009). این کشور از ابتدای تأسیس در پایان سال 1991 با همسایه خود ارمنستان بر سر منطقه قره‌باغ درگیر

نزاعی طولانی مدت شد. به همین دلیل مشتاق خرید جنگ افزار از اسرائیل است. با دیدار غیررسمی بنیامین نتانیاهو نخست‌وزیر وقت اسرائیل در سال 1997 از باکو، روابط دو کشور وارد مرحله تازه‌ای شد. در این دیدار برای نوسازی ارتش جمهوری آذربایجان توسط اسرائیل توافق شد. ارتش اسرائیل یکی از مهم‌ترین تأمین‌کنندگان تجهیزات نظامی ضدتانک، هوایی و دیگر نیازهای جمهوری آذربایجان است. در همین زمینه شیمون پرز در دیدار با یهودیان جمهوری آذربایجان گفت: «اسرائیل و جمهوری آذربایجان، دو کشوری هستند که باید توان نظامی خود را بالا نگه دارند؛ چون هر دو کشور در شرایط تهدید قرار دارند. من امیدوارم هر دو کشور روزی به صلح و آرامش دست یابند». در دیدار المار محمداف وزیر امور خارجه {جمهوری} آذربایجان از اسرائیل در آوریل 2013، مقام‌های هر دو کشور از تهدید ایران ابراز نگرانی و برنامه هسته‌ای ایران را تهدیدی برای هر دو کشور اعلام کردند (Segall, 2013). باید توجه داشت که در جریان جنگ قره‌باغ، اسرائیل و ترکیه از جمهوری آذربایجان حمایت استراتژیکی به عمل آوردند و ایران به همراه روسیه از ارمنستان حمایت کردند. اسرائیل یکی از حامیان استراتژیک جمهوری آذربایجان در مناقشه قره‌باغ کوهستانی است (Doyle, 2002). به گزارش هفته‌نامه انگلیسی زبان الواسط، هر دو کشور موشک‌های استیگر به {جمهوری} آذربایجان دادند (Aras, 1998). در پی گسترش همکاری‌های نظامی جمهوری آذربایجان با اسرائیل، در فوریه 2012 قراردادی به ارزش 1/6 میلیارد دلار، برای تجهیز و ارتقای سیستم نظامی آن شامل ساخت هواپیمای بدون سرنشین، سیستم دفاع ضد موشکی امضا شد (Frenkel, 26 April 2012).

3-2-2. کسب حمایت امریکا از راه نزدیکی با اسرائیل

از دید باکو روابط خوب با اسرائیل سبب جلب افکار عمومی امریکا و غرب در جهت خنثی کردن تبلیغات ضد آذری، لابی ارمنی در اروپا و امریکا می‌شود. گروه پارلمانی «همکاری مجالس اسرائیل، امریکا و جمهوری آذربایجان» در اواخر 1999 در جهت گسترش همکاری اسرائیل و {جمهوری} آذربایجان با حمایت امریکا تشکیل شد. روابط نزدیک {جمهوری} آذربایجان و اسرائیل و نزدیکی با ترکیه و

امریکا بر روند مناقشه قره‌باغ تأثیر گذاشته و حمایت لابی یهودی در امریکا را به نفع جمهوری آذربایجان جلب کرده که بر سیاست خارجی امریکا تأثیر می‌گذارد (Cornell, 2000: 393-394).

4-2-2. برقراری نوعی توازن در برابر رابطه ارمنستان با ایران

ارمنستان به دلیل محاصره از سوی ترکیه، جمهوری آذربایجان و حتی گرجستان، نگاه ویژه‌ای به رابطه با ایران دارد. البته شرایط نامناسب اقتصادی پس از استقلال نیز نیاز ارمنستان به ایران را تشدید کرده است. از همین رو قابل درک است که ارمنستان به طور کاملاً سازگار در مورد مسائل سیاسی با ایران وارد عمل شود. این کشور نیازمند حمایت سیاسی و اقتصادی ایران است؛ از این رو روابط دو کشور به گونه‌ای مداوم توسعه یافته است (کولایی، 1389: 82). مردم ارمنستان سه کشور از چهار کشور همسایه‌شان را دوست خود نمی‌دانند. به نوشته روزنامه حریت، مردم این کشور بر اساس نتایج یک نظرسنجی در ارمنستان، جمهوری آذربایجان، ترکیه و گرجستان را به ترتیب در فهرست کشورهای دشمن قرار داده‌اند و از سوی دیگر سه کشور روسیه، ایران و فرانسه را دوست خود می‌دانند (رویدادهای کشورهای مستقل مشترک‌المنافع، 1384: 254). باور عمومی در ایران این است که دولت در مقابل ارمنستان از جمهوری آذربایجان حمایت می‌کند، اما حکومت [ایران] نگرانی‌های امنیتی ویژه خود را دارد و به همین دلیل از ارمنستان حمایت می‌کند (Cornell, 1998, p. 56). عده‌ای هم بر این باورند که سیاست خارجی ایران در منطقه قفقاز سیاست خارجی عمل‌گرایانه بوده است و با ایدئولوژی مذهبی آن سازگار نیست (Gresh, 2006: 2). به همین دلیل در جنگ قره‌باغ ایران و روسیه از ارمنستان حمایت کردند. این رفتار ایران برخلاف پیوندهای دینی - مذهبی با جمهوری آذربایجان برآورد شده است (Valiyev, 2009). ایران در جهت تقویت ارمنستان در اوایل سال 1992 گاز و سوخت به ارمنستان صادر می‌کرد (Cagaptay & Murinson, 2005). جمهوری آذربایجان پس از آتش‌بس میان دو کشور در سال 1994 به دلیل بهره‌برداری از منابع انرژی خود و توسعه صادرات انرژی از نظر اقتصادی، توسعه یافت. به همین دلیل ایران به عنوان کشوری متوازن‌کننده در منطقه، به حمایت‌های

خود از ارمنستان ادامه داد.

در سال 1994 جمهوری آذربایجان قرارداد نفتی معروف به «قرارداد قرن» را با 33 شرکت نفتی از 15 کشور جهان امضا کرد (کولایی، 1391: 449). تا سال 2000 نزدیک به 3/2 میلیارد دلار در بخش نفت جمهوری آذربایجان سرمایه‌گذاری شد که این مقدار در سال 2003 به 5 میلیارد دلار رسید. جمهوری آذربایجان در سال 2005 نزدیک به 30 میلیون تن نفت در سال تولید می‌کرد، در حالی که تا سال 1997 تولید این کشور 9 میلیون تن در سال بود. تا سال 2010 این رقم به 70 میلیون تن رسید (Gresh, 2006: 6-8). ایران برای جلوگیری از سقوط سیاسی - اقتصادی ارمنستان و بر هم خوردن موازنه قدرت در قفقاز جنوبی، به سرمایه‌گذاری در این کشور پرداخته است (De Waal, 2003: 4). ایران و ارمنستان دلایل زیادی برای همکاری با یکدیگر دارند. یکی از دلایل آنها هراس از پان‌ترکیسم در منطقه است. همچنین ایران از قدرت‌یابی جمهوری آذربایجان نگران است؛ چون نتیجه آن فعالیت بیشتر این کشور برای تشکیل آذربایجان واحد است (Gresh, 2006: 10).

ایران به دنبال ایجاد موازنه قدرت در منطقه قفقاز است و به دلیل نگرانی از تبلیغات قوم‌گرایانه جمهوری آذربایجان از ارمنستان حمایت می‌کند. به گفته راحم حاجی‌اف تحلیلگر سیاسی جمهوری آذربایجان، تنش میان جمهوری آذربایجان و ایران بر همه آشکار است. او یکی از دلایل اصلی این تنش را حمایت آشکار ایران از ارمنستان می‌داند که سرزمین‌های جمهوری آذربایجان را اشغال کرده است. به گفته مقام‌های جمهوری آذربایجان، اسرائیل به عنوان کشوری غیرمذهبی مردم‌سالار و قدرتمند می‌تواند برای برخی دولت‌های خاورمیانه یک تهدید باشد، اما برای جمهوری آذربایجان یک فرصت است. رئیس‌جمهور پیشین آذربایجان ایلچی بیگ پیرامون روابط اسرائیل و {جمهوری} آذربایجان، بر این باور بود که این کشور سه دشمن استراتژیک روسیه - ایران - ارمنستان و سه دوست استراتژیک امریکا - ترکیه و اسرائیل دارد. با کنار رفتن او از قدرت، این تفکر هنوز در سیاست کلی آذربایجان وجود دارد (گولنت، 1378: 72-73). آذربایجان می‌خواهد از روابط با اسرائیل به منزله اهرم فشاری جهت کنترل رفتارهای تهدیدآمیز ایران استفاده کند (واحدی، 1382: 253).

5-2-2. ترس از اسلام‌گرایی که منشأ آن را ایران می‌داند.

در دیدار سال 1997 بنیامین نتانیاهو از باکو، حیدر علی‌اف با اشاره به موضوع اسلام‌گرایی در جمهوری آذربایجان، اسلام‌گرایی ایران را تهدیدی جدی برای منطقه دانست و اعلام کرد ما خواستار مبارزه با این تهدید هستیم و شما نیز از این تهدید مصون نبوده‌اید (خبرگزاری ج.ا.ا، 1374). در سال 1996 حزب اسلامی جمهوری آذربایجان که متهم به داشتن روابط با ایران نیز بود، از سوی دولت آذربایجان غیرقانونی اعلام شد (Yunus, 2006: 1). الهام علی‌اف در سخنرانی خود گفت: «ما به رهبران دینی ایران می‌گوییم که تلاش برای نفوذ مذهبی در آذربایجان را رها کنند» (Goble, 2010: 6).

3. روابط جمهوری آذربایجان و اسرائیل

جمهوری آذربایجان و اسرائیل برای دستیابی به سطح کنونی روابطشان، همان‌طور که آریه گات دبیر اجرایی کنگره آذربایجانی‌های اسرائیل بیان کرد، در زمینه‌های زیر روابطشان را گسترش داده‌اند:

1-3. روابط دیپلماتیک و فرهنگی

اسرائیل تلاش گسترده‌ای را برای گسترش روابط اقتصادی و فرهنگی، سیاسی، گشایش خطوط پروازی و برقراری رابطه رسمی سیاسی با جمهوری آذربایجان برای حضور فعال در این منطقه انجام داده است؛ از جمله تأسیس آژانس مهاجرین یهودی در سال 1991، تأسیس انجمن حقوق زنان یهود در سال 1992، سفر معاون نخست‌وزیر اسرائیل به باکو در سال 1992، تأسیس سفارت در باکو در سال 1992. برگزاری نشست انجمن دوستی جمهوری آذربایجان - اسرائیل در حیفا در 1992، معرفی الیزبوت توات¹ در (1372 ش) سال 1993 به عنوان کاردار موقت اسرائیل در باکو و ارتقا به عنوان اولین سفیر در سال 1994، (USAK, 2013) تأسیس مرکز خیریه «هاوا» به ریاست یوسفوا سولماز در سال 1996 در باکو، راه‌اندازی شعبه آذربایجانی نهاد امریکایی مرکز فرهنگی جامعه یهودیان در آوریل 2003 در باکو، در 27 اوت 2007 کنگره آذری‌ها در اسرائیل تأسیس شد (Abilov, 2009: 152).

1. Eliezer Yotvat

باید توجه داشت که جمهوری آذربایجان با وجود روابط گسترده با اسرائیل، تا سال 2013 در اسرائیل سفارت نداشته است.

3-2. روابط اقتصادی

روابط اقتصادی آذربایجان و اسرائیل نیز قابل توجه و از 1991 به طور مداوم در حال افزایش بوده است. بسیاری از شرکت‌های اسرائیلی در جمهوری آذربایجان سرمایه‌گذاری کرده‌اند؛ برای نمونه در سال 1994 شرکت مخابراتی گتیب¹ اسرائیل در {جمهوری} آذربایجان شروع به فعالیت کرد (TIS, 2006). اسرائیل می‌کوشد با گسترش نفوذ اقتصادی در قفقاز جنوبی، عمق استراتژیک خود را افزایش دهد که این کار به سه صورت انجام شده است:

3-2-1. کشاورزی

اسرائیل به طور گسترده‌ای در بخش کشاورزی جمهوری آذربایجان، سرمایه‌گذاری کرده است. کشاورزی بعد از انرژی بخش مهمی از درآمدهای جمهوری آذربایجان را تأمین می‌کند. اسرائیل موفق شده است صدها هکتار از زمین‌های کشاورزی جمهوری آذربایجان در نزدیکی مرزهای ایران را اجاره کند، مانند قرارداد کشاورزی بین شرکت «مرخاو» در بخش صابرآباد آذربایجان و پنبه در نزدیکی مرزهای ایران. اسرائیل در زمینه انتقال تکنولوژی و آموزش کشاورزی هم به جمهوری آذربایجان کمک می‌کند. شرکت‌های اسرائیلی مانند تاهال²، اربل³ و فابرن گاردن⁴ در بخش کشاورزی جمهوری آذربایجان مشارکت دارند (Export, 2006).

3-2-2. تجارت

قرارداد اقتصادی میان شرکت‌های اسرائیلی و آذربایجان مانند قرارداد ساخت کولر در سال 2002 بسته شده است. سرمایه‌گذاری در بخش مخابراتی جمهوری آذربایجان، شرکت تلفن همراه «پاک سل»⁵ دومین شرکت سرمایه‌گذاری بعد از

1. Gtib

3. Arbel

5. Pakcell

2. Tahal

4. Fabren Gardens

«ترک سل»¹ است. باید توجه داشت خرید زمین در نزدیکی مرز ایران و ایجاد مجتمع‌های کشاورزی توسط شرکت‌های اسرائیلی و در اختیار گرفتن سیستم‌های مخابراتی و جایگزینی تجار یهودی به جای بازرگانان ایرانی در جهت حضور نفوذ بیشتر در منطقه و کاهش نفوذ ایران در مسائل جمهوری آذربایجان است. حجم تجارت جمهوری آذربایجان و اسرائیل در سال 2008 در حدود 3/5 میلیارد دلار بوده است که این رقم تا ژوئیه 2012 به 4 میلیارد دلار رسید. این میزان بالاترین حجم تجارت اسرائیل با یکی از کشورهای استقلال‌یافته از فروپاشی اتحاد شوروی است (Frenkel, 8 July 2012).

3-2-3. انرژی

اسرائیل همواره در پی دستیابی به منابع جدید انرژی بوده و یکی از عوامل ایجاد روابط نزدیک میان این کشور و جمهوری آذربایجان، منابع انرژی جمهوری آذربایجان است. اسرائیل در تلاش برای دسترسی به منابع نفت و گاز دریای خزر است. این کشور دومین خریدار نفت جمهوری آذربایجان پس از ایتالیا است. (Abilov, 2009: 156). جمهوری آذربایجان حدود 30 درصد از انرژی مورد نیاز اسرائیل را تأمین می‌کند (Frenkel, 26 April 2012) و بزرگ‌ترین صادرکننده نفت به اسرائیل پس از روسیه است (Murinson, 2010). وی همچنین در مصاحبه با خبرگزاری آذربایجان² گفت: «بخش مهم خرید انرژی اسرائیل از جمهوری آذربایجان و از راه خط لوله باکو - تفلیس - جیحان صورت می‌گیرد» (Murinson, 2008). در جریان انتقال انرژی دریای خزر از راه خط لوله، یکی از طرف‌داران مسیر باکو - تفلیس - جیحان اسرائیل بود. خط لوله باکو - تفلیس - جیحان که در 6 ژوئیه 2006 افتتاح شد، نفت {جمهوری} آذربایجان را به سواحل مدیترانه‌ای ترکیه می‌رساند. به همین دلیل نیز اسرائیل این خط لوله و واردات انرژی از جمهوری آذربایجان را دارای اهمیت بسیار می‌داند (Chossudovsky, 2006). شیمون پرز نخست‌وزیر اسرائیل در دیدار 29 ژوئن 2009 از این کشور، بر اهمیت استراتژیک صادرات انرژی و همکاری‌های دیپلماتیک و اقتصادی دو کشور تأکید کرد و گفت: «اکنون 25 درصد

1. Torkcell

2. Azerbaijan News Agency (APA)

واردات انرژی اسرائیل از جمهوری آذربایجان است و کشورش علاقمند است این میزان افزایش یابد» (Azeri Times, 2009). دو کشور همچنین در پی همکاری در زمینه گاز طبیعی هستند. پس از آنکه مصر قیمت گاز صادراتی خود را به اسرائیل افزایش داد، مقام‌های اسرائیلی تلاش می‌کنند جایگزین‌هایی برای گاز این کشور پیدا کنند (Morrow, 2009). جمهوری آذربایجان با کشف منابع سرشار گاز طبیعی در منطقه «شاه دنیز»، سالانه 9 میلیون متر مکعب گاز صادر می‌کند که به 24 میلیون متر مکعب نیز قابل افزایش است. اسرائیل در تلاش است 1/7 میلیون متر مکعب آن را از جمهوری آذربایجان بخرد (Murinson, 2008: 56).

4. روابط نظامی - امنیتی

مدت کوتاهی پس از تأسیس در سال 1991، جمهوری آذربایجان ایجاد روابط نزدیک با اسرائیل را آغاز کرد. این روابط بیشتر در زمینه مسائل اقتصادی - سیاسی بود، اما پس از دیدار غیررسمی بنیامین نتانیاهو نخست‌وزیر وقت اسرائیل در سال 1997 از باکو، نوسازی ارتش جمهوری آذربایجان توسط اسرائیل دنبال شد. اسرائیل یکی از مهم‌ترین تأمین‌کنندگان تجهیزات نظامی جمهوری آذربایجان است (Dekmejian & Hovann, 2003: 125-126). گرایش جمهوری آذربایجان به ناتو، زمینه مناسبی برای نفوذ اسرائیل فراهم کرده است. «نائه» سفیر وقت اسرائیل در جمهوری آذربایجان می‌گوید: «همسایگان خطرناک و تاریخ و پیشینه سرکوب، اسرائیل و جمهوری آذربایجان را متحدین طبیعی هم کرده است. کشورهایی که دوستان زیادی ندارند، تمایل به پیدا کردن یکدیگر دارند».

با نگاهی به سیر روابط و نوع روابط دو کشور می‌توان به تأثیر ایران‌هراسی هر دو کشور در سوق یافتن روابطشان به سوی روابط نظامی - امنیتی شد. روابط این دو کشور در ابتدا بیشتر پیرامون روابط فرهنگی - اقتصادی شکل گرفت، اما بعدها ترس این دو کشور از ایران بیشتر شد. در سال 1996 ایران متهم به حمایت از حزب اسلامی جمهوری آذربایجان شد و حتی الهام علی‌اف نیز به رهبران ایران در ارتباط با تلاش برای نفوذ مذهبی - دینی در جمهوری آذربایجان اخطار داد. با مطرح شدن فعالیت‌های هسته‌ای ایران، دستیابی ایران به توان ساخت موشک‌هایی

با برد زیاد و ترس اسرائیل از قدرت‌یابی ایران به دلیل اختلاف‌های دیرینه‌شان (پس از پیروزی انقلاب اسلامی و سخنان رهبران ایران و بعدها رئیس‌جمهور ایران احمدی‌نژاد در ارتباط با جهان بدون اسرائیل) و البته جمهوری آذربایجان از ایران به دلیل اختلاف‌هایشان در ارتباط با تعیین رژیم حقوقی دریای خزر، فعالیت‌های دینی - مذهبی ایران در جمهوری آذربایجان و روابط گسترده‌اش با ارمنستان (دشمن اصلی جمهوری آذربایجان) و مانند آن - این دو کشور به همکاری و گسترش روابط در زمینه‌های امنیتی - نظامی روی آوردند. جمهوری آذربایجان به دلیل اختلافش با ایران، به کمک اسرائیل در پی تقویت حضور نظامی خود در دریاچه خزر است و همراه با اسرائیل در صدد موازنه‌سازی در برابر تهدید مشترک خود هستند. برای درک تأثیر احساس تهدید مشترک این دو کشور در نزدیکی آنها به یکدیگر این جمله «نائه» سفیر وقت اسرائیل در جمهوری آذربایجان که می‌گوید «همسایگان خطرناک و تاریخ و پیشینه سرکوب، اسرائیل و جمهوری آذربایجان را متحدین طبیعی هم کرده است. کشورهایی که دوستان زیادی ندارند، تمایل به پیدا کردن یکدیگر دارند»، گویای تأثیر ترس از ایران در نزد این دو کشور است.

نتیجه‌گیری

جمهوری آذربایجان و اسرائیل با وجود تفاوت‌های دینی، زبانی و دوری جغرافیایی با یکدیگر روابط بسیار نزدیکی در همه زمینه‌ها دارند. برای تبیین چرایی روابط گسترده میان این دو کشور، از چهارچوب نظری واقع‌گرایی تدافعی بهره جستیم. بر اساس این چهارچوب نظری، موازنه دولت‌ها در برابر قدرت‌های تهدیدگر، قاعده اصلی رفتار آنها در سیاست خارجی‌شان است. علاوه بر عنصر قدرت، همراه شدن مؤلفه‌های دیگری از جمله همسایگی، قابلیت‌های تهاجمی و نیت‌ها در موازنه نقشی اساسی دارند. عوامل یادشده متغیرهای مستقلی انگاشته می‌شوند که تغییر در هریک، دولت‌های دیگر را به احتمال فراوان دچار احساس تهدید می‌کند و آنان را به سوی اتخاذ اقدام‌های موازنه‌بخش می‌راند. بر اساس این نظریه، دولت‌هایی که با یک تهدید یا تهدیدهای مشترک روبه‌رو هستند، با یکدیگر در مقابل آن متحد می‌شوند؛ پس در مطالعه اتحادها باید به دنبال دشمنی مشترک گشت. با توجه به

نظریه واقع‌گرایی تدافعی و مفروض‌های آن می‌توان گفت یکی از دلایل اصلی برقراری و گسترش رابطه بین جمهوری آذربایجان و اسرائیل، آن هم در چنین سطحی، ناشی از احساس تهدیدی است که دو کشور از ایران دارند.

پس از پیروزی انقلاب اسلامی با توجه به ماهیت و ایدئولوژی جمهوری اسلامی، اسرائیل به عنوان یک دشمن تعریف شد که محور آن یکی از اهداف جمهوری اسلامی شد. از این پس جمهوری اسلامی ایران برای حاکمان اسرائیل تهدیدی جدی قلمداد می‌شد که برای مهار آن سعی داشت با کشورهای دیگری که با جمهوری اسلامی اختلاف داشتند، اتحاد برقرار کند. فروپاشی اتحاد شوروی فرصت مناسبی برای پیگیری ایده اتحاد با کشورهایی که با ایران اختلاف داشتند، به اسرائیل داد. در این میان جمهوری آذربایجان به دلیل شرایط خاص خود از جمله تشابه دینی و مذهبی با ایران، تشابه زبانی با اقلیت بزرگی از ساکنین ایران، نزدیکی جغرافیایی و داشتن مرز مشترک با ایران مورد توجه اسرائیل قرار گرفت. البته بعد از گذشت چند سال از تأسیس جمهوری آذربایجان، بین این کشور و جمهوری اسلامی ایران اختلاف‌های شدیدی در حوزه‌های مختلفی چون ادعای آذربایجان مبنی بر حمایت ایران از ارمنستان، اختلاف دو کشور در مورد تعیین رژیم حقوقی دریای خزر، تلاش ایران برای نفوذ مذهبی و دینی بین مردم جمهوری آذربایجان، روابط گسترده ایران با ارمنستان و جمهوری آذربایجان با اسرائیل، ادعای آذربایجان واحد توسط جمهوری آذربایجان، حمایت جمهوری اسلامی ایران از احزاب اسلامی جمهوری آذربایجان شکل گرفت. سرانجام جمهوری اسلامی ایران به عنوان تهدید برای جمهوری آذربایجان برآورد شد که سخنان برخی از مقام‌های دولت آذربایجان در این زمینه مورد اشاره قرار گرفت. از این هنگام و درک مشترک دو کشور اسرائیل و جمهوری آذربایجان از ایران به عنوان تهدید، شاهد نزدیکی روزافزون این دو کشور به یکدیگر هستیم.

بر پایه چهارچوب نظری مطرح‌شده، دولت‌ها در برابر هر قدرتی موازنه ایجاد نمی‌کنند، بلکه موازنه در برابر دولت‌هایی صورت می‌گیرد که قدرت آنها از منظر دولت ایجادکننده موازنه و تهدیدکننده باشد. در این میان اضافه شدن مؤلفه‌های دیگری مانند همسایگی، قابلیت‌های تهاجمی و نیت در موازنه نقشی اساسی دارند.

عوامل فوق متغیرهای مستقلی انگاشته می‌شوند که تغییر در هریک، دیگر دولت‌ها را به احتمال فراوان به احساس تهدید و اتخاذ اقدام‌های موازنه‌ای می‌کشاند. بر این اساس دولت‌ها در برابر دولتهایی که بیشترین تهدید را ایجاد می‌کنند، متحد می‌شوند. به همین دلیل نیز ما شاهد هستیم جمهوری آذربایجان و اسرائیل به دلیل وجود احساس تهدید مشترکی که از سوی ایران دارند، سعی می‌کنند با نزدیکی به یکدیگر به نوعی توازن در مقابل ایران دست یابند. برای این منظور آنها روابط خود را در همه سطوح و به‌ویژه روابط امنیتی - نظامی گسترش داده‌اند. البته نمی‌توان تنها عامل این میزان از روابط را تهدید ایران دانست، اما باید احساس تهدیدی که این دو کشور از ایران دارند و آن را به‌روشنی نیز بیان می‌کنند، یکی از علل مهم گسترش روابط دو کشور دانست. همان‌گونه که در چهارچوب نظری مطرح شد، موازنه دولت‌ها در برابر قدرت‌های تهدیدگر، قاعده اصلی رفتار آنها در سیاست خارجی است و در مطالعه اتحادها باید به دنبال دشمنی مشترک گشت.

کتابنامه

- آران نیوز (1391). «توقف فعالیت کمیته امداد امام خمینی (ره)»،
http://fa.arannews.com/mobile/?m_t=news&Type=News&TypeID=12&id=22996
 (تاریخ دسترسی 1391/5/18).
- _____ (1391/5/25). «پشت پرده روابط ایران و جمهوری آذربایجان»،
<http://www.arannews.ir/fa/news/23798.aspx> (تاریخ دسترسی، 1391/5/25).
- بیات، فرهاد (1383). دیدگاه‌های حیدر علی‌اف نسبت به جمهوری اسلامی ایران، باکو: سفارت جمهوری اسلامی ایران.
- پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی (1392/10/12). «متن کامل سخنرانی دکتر احمدی نژاد در همایش جهان بدون صهیونیسم»،
<http://www.ensani.ir/fa/content/122143/default.aspx> (تاریخ دسترسی: 1392/10/12).
- خبرگزاری جمهوری اسلامی ایران در باکو (1374). «نخست‌وزیر اسرائیل در آذربایجان»،
 1374/6/7.
- دیپلماسی ایرانی (11/ 1388/2). «واکنش‌های تند جهانیان به سخنان احمدی‌نژاد»، قابل دسترسی در: <http://www.irdiplomacy.ir/fa/page/4421> تاریخ دسترسی 1392/10/11.
- رویدادهای کشورهای مستقل مشترک‌المنافع (گاه‌شمار) (1384)، فصلنامه مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز، تابستان، (50).
- عطایی، فرهاد (1371). «رقابت در منطقه، بررسی سیاست‌های ایران و ترکیه»، فصلنامه مطالعات راهبردی، 3 (3)، پاییز، صص 59-60.
- فصلنامه مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز (1373). «رویدادهای آسیای مرکزی و قفقاز»، (7)، زمستان.
- کاظمی، احمد (1381). اتحاد ترابوزان و اهداف و پیامدها (ترکیه، آذربایجان، گرجستان و آینده امنیتی قفقاز)، پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- کولایی، الهه (1389). «جمهوری اسلامی ایران و ژئوپلیتیک قفقاز جنوبی»، فصلنامه ژئوپلیتیک، 6 (1)، بهار، صص 75-111.
- _____ (1391). سیاست و حکومت در اوراسیای مرکزی، چاپ دوم، تهران: سمت.

- کولایی، الهه و اصولی (1391). «چگونگی تغییر روابط امنیتی ایران و جمهوری آذربایجان»، *مطالعات اوراسیای مرکزی*، 5 (11)، پاییز و زمستان 1391، صص 75-94.
- گولنت، ارس (1378). «استراتژی رژیم صهیونیستی در جمهوری آذربایجان و آسیای مرکزی»، ترجمه حمید احمدی، *فصلنامه مطالعات خاورمیانه*، 6 (4)، صص 72-73.
- مشیرزاده، حمیرا (1385). تحول در نظریه‌های روابط بین‌الملل، تهران، سمت.
- واحدی، الیاس (1382). برآورد استراتژیک آذربایجان: ابرار.
- Abilov, Shamkhal (2009). "The Azerbaijan-Israel Relations: A Non-Diplomatic, But Strategic Partnership", *Uluslararası Stratejik Arastıramalar Kuruma (USAK)*, Cilt:4, Say 1: 8, ss. 138-156.
- Aras, Bulent (1998). "Post-Cold War Realities: Israel's Strategy in Azerbaijan and Central Asia", *Middle East Policy*, Vol. 5, (4), January.
- Azembassy (2012). "Azerbaijan-US Relations" (2012). Jul 4, Available At: <http://www.azembassy.us/2/23.html>. Access: 2012/9/16.
- Azeri Times (2009). "An Agreement on Cooperation between the Governments of Azerbaijan and Israel in the Fields of ICT Has Been Signed (2009)", *The Azeri Times*, 03 July.
- Azeri Report (2011). "Wiki Leaks: Islamic Radicalism in Azerbaijan" (2011), Available at: <http://azerireport.com/index.php?option=com-content & task=view & id=2949&Itemid=43>. (Accessed on: 2012/9/11).
- BBC (2011/12/11), <http://www.bbc.co.uk/persian/iran/2011/12/111210-123-iran-azarbayjan-irib-depoort-sahar-tv.shtml>
- Cagaptay, Soner & Alexandr Murinson (2005). "Good Relation between Azerbaijan and Israel: A Model for Other Muslim States in Eurasia?", *The Washington Institute for Near East Policy*, 30 March 2005, <http://www.washingtoninstitute.org/templateC05.php?CID=2287>. Accessed on: 2012/7/12.
- ChabadLubavitch (2009), "Israel's President Peres Meets with Azerbaijan Jewish Leaders 2009)", *Chabad Lubavitch*, 29 June 2009. <http://lubavitch.com/news/article/2026534/Israels-President-Peres-Meets-With-Azerbaijan-Jewish-Leaders.html>. Accessed on: 2012/6/12.
- Chossudovsky, Michel (2006). "The War on Lebanon and the Battle for Oil", *Global Research*, 26 July.
- Cornell, Svante E. (2000). *Small Nations and Great Powers: A Study of Ethno Political Conflict in the Caucasus Surrey*, Rutledge Curzon.

- Cornell, Svante E (1998). "Iran and the Caucasus", Middle East Policy (Jan. 1998, v5, n4).
- CRIA, (2009). *Israel and Azerbaijan: Baku's Balancing Act (2009)*, CRIA, 02 February, <http://cria-online.org/CU-file-article-sid-21.html>. Accessed on: 2012/8/18
- Dekmejian, R. Hrair & Hovann H. Simonian (2003), *Troubled Waters the Geopolitics of the Caspian Region*, London: I. B. Tauris & Co. Ltd.
- De Waal, Thomas (2003). *Black Garden: Armenia and Azerbaijan through Peace and War*, New York: New York University Press.
- Doyle, Clare (2002). "Genocide Debate Complicates Search for Karabakh Peace", Euroasianet.org, 03 June, at:<http://www.eurasianet.org/departments/insight/articles/eav030602a.shtml>. Accessed on: 2012/8/12.
- Eleven (2005). "Baku, The Electronic Jewish Encyclopedia", Vol. 1, (2), 15 April 2005, Available at: <http://www.eleven.co.il/?mode=article&id=10381>. Access: 2012/7/4.
- _____ (2004). "Azerbaijan, The Electronic Jewish Encyclopedia", Vol. 1, No. 2, 01 September 2004; <http://www.eleven.co.il/?mode=article&id=10098>. Accessed on: 2012/7/4.
- Export (2006). "Azerbaijan: Israeli Companies Demonstrate Advanced Agricultural Technologies", The Israeli Export & International Cooperation Institute, 01 March 2006, [http://www.export.gov.il/Eng/_Articles/Article.asp?CategoryID=399 & ArticleID=3059](http://www.export.gov.il/Eng/_Articles/Article.asp?CategoryID=399&ArticleID=3059). Accessed on: 2012/8/5.
- Foreign policy (2012/3/28). http://www.foreignpolicy.com/articles/2012/03/28/israel_s_secret_staging_ground?page=full&wp_login_redirect=0
- Frenkel, Sheera (8 July 2012). "Israel's new ties to Azerbaijan worry neighboring Iran", <http://www.thestate.com/2012/04/25/2250358/israels-new-ties-to-azerbaijan.html>. (8 July 2012). Accessed on: 2012/7/4.
- Frenkel, Sheera (26 April 2012). "What's the Israel-Azerbaijan connection?", McClatchy Newspapers, April 26.
- Goble, Paul (2012). "Secular State is 'Azerbaijanis' Choice'", Vol. V, (10), (May 15, 2012), <http://ada.edu.az/biweekly/issues/vol5no10/20120601083249769.html>, 25/5/1391, p.110. Accessed on: 2012/7/11.
- Gresh, Geoffrey (2006). "Coddling the Caucasus: Iran's Strategic Relationship with

- Azerbaijan and Armenia", *Caucasian Review of International Affairs*, Vol. 1 (1), winter 2006. CRIA.
- Gut, Arye (2009). "Why Azerbaijan's Relations with Israel Are So Close?", *Azerbaijan in the World, ADA Biweekly Newsletter*, Vol. 2, (8), 15 April 2009, <http://ada.edu.az/biweekly/issues/vol2no8/20090422020043096.html>. Accessed on: 2012/7/13.
- Kitchen, Nicholas (2010). "Systemic pressures and domestic ideas: a neoclassical realist model of grand strategy formation", *Review of international studies*, 36 (1). pp. 117-143.
- Kotecha, Hema (2006). "Islamic and Ethnic Identities in Azerbaijan: Emerging Trends and Tensions", (OSEC) *Office in Baku*, July, pp.26-29.
- Kucera, Joshua (2012). "What do the US and Israel Have to Gain by Strengthening Azerbaijan's Naval Capacities in the Caspian Sea?", 11 June 2012 , <http://www.aljazeera.com/indepth/opinion/2012/06/2012610105434101130.html>. Access: 2012/6/10.
- Ibrahimov, Mahir & Erjan Kurbanov (1994), "Policy Brief: Getting it Wrong in the Caucasus", *Middle East Quarterly*, Vol. 1, (4), December.
- Ismayilov, Elnur (2011). "Israel and Azerbaijan: The Evolution of a Strategic Partnership", http://www.academia.edu/2613223/Israel_and_Azerbaijan_The_Evolution_of_Strategic_Partnership.
- Mearsheimer, John, J (2001). *the Tragedy of Great Power Politics*, New York: Norton
- Migdalovitz, Carol (2003). "Armenia-Azerbaijan Conflict", CRS Issue Brief for Congress Received through the CRS Web, Updated August.
- Morrow, Adam & Khaled Moussa al-Omrani (2009). "Egypt: Opposition Slams Gas Sale to Israel", IPS, 29 February.
- Murinson, Alexander (2008). "Azerbaijan-Turkey-Israel Relations: The Energy Factor", *MERIA*, Vol. 12, No. 3, September.
- _____ (2010). "Iran Targets Azerbaijan", *BESA Center Perspectives Paper* No. 110, June 23, 2010, <http://www.biu.ac.il/SOC/besa/perspectives110.html>. Accessed on: 2012/8/18.
- Nachmani, Amikam (1998). "The Remarkable Turkish-Israeli Tie", *Middle East Quarterly*, Vol. 5, (2), June.
- Nassibu, Nasib (2012). "Azerbaijan Iranian Relation: Past and Present", *Journal of*

- Azerbaijan Studies,
 dspace.khazar.org/jspui/bitstream/123456789/.../N.%20Nasibli.pdf. (Accessed
 on: 2012/8/28).
- Segall, Michael (May/12/2013), "Iran Fears Growing Israel- Azerbaijan Cooperation", the
 Middle East, Vol.13, (12).
- Sloame, Joanna (2006). "The Virtual Jewish History Tour Azerbaijan", Jewish Virtual
 Library, 20 July.
- Soleymani, Afshar (2011). "what is the significance of Azerbaijan for Israel?",
 8 Wednesday June 2011 ,<http://www.irdiplomacy.ir/en/news/68/bodyView/13568/Baku,.Tel.Aviv,.and.Iranian.Concerns.html>. Accessed on: 2012/ 7/16.
- Sosinsky-Semikhat, Yuri (2012). "Azerbaijan and Israel Work against Iran",
http://english.pravda.ru/hotspots/conflicts/10-05-2012/121072-azerbaijan_israel_iran-0/. Access: 2012/ 9/11.
- Tayfur, M. Fatih & Korel Gymen (2002). "Decision Making in Turkish Foreign Policy:
 The Caspian Oil Pipeline Issue", Middle Eastern Studies, Vol. 38, (2), (Apr.,
 2002), pp. 101-122.
- TIS (2006). "Final Report: Monitoring of Russia and Ukraine (priority1) and Armenia,
 Azerbaijan, Belarus, Georgia, Kazakhstan and Moldova", (priority 2): TIS,
 Telecommunications and the Information Society" (2006), Political Inelegance
 & Internees, December 2006.
- Today's Zaman (23 april 2012). "Lieberman visits Azerbaijan on 20th anniversary of
 diplomatic relations",
http://www.todayszaman.com/newsDetail_getNewsById.action?load=detay&newsId=278381&link=278381. Accessed on: 2014/ July/20.
- Trend News (2009). "Azerbaijan is a Special Country I Know I Can Trust in", 25 June
 2009. <http://en.trend.az/news/politics/foreign/1493806.html>. Accessed on:
 2012/6/12.
- USAK (Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu) (13 March, 2013), "Relation
 Between Azerbaijan and Israeli",
<http://www.usak.org.tr/EN/myazdir.asp?id=797>.
- Valiyev, Ali (2009). "Brothers, Neighbors, Rivals", TOL, 17 March 2009;
 (<http://www.tol.cz/look/TOL/article.tpl?IdLanguage=1&IdPublication=4&NrIssue=313&NrSection=4&NrArticle=20457>). Accessed on: 2011/ 3/24.
- Vira, Varun & Erin Fitzgerald & Brandon Fite (2012). "The United States and Iran:

Competition involving Turkey and the South Caucasus", (CSIS) Center for Strategic International Studies, March.

Walt, Stephen M (1985). "Alliance Formation and the Balance of World Power", International Security, Vol. 9, (4).

Walt, Stephan (1987). *the Origins of Alliance*, Ithaca: Cornell University Press

_____ (1988 spring). "Testing Theories of Alliance Formation: The Case of Southwest, Asia", International Organization, Vol. 2, (42).

Yunus, Arif (2006). "Azerbaijan - Between America and Iran ", Russia in Global Affairs, Vol. 4. (3), July-September.

